

Kültürel Kavramsallaştırma Örneği: Eski Uygur Sivil Metinlerindeki *Örü Kodı Bol-* *Bol-* Yapısı Üzerine*

Kenan Azılı**

Öz

Eski Uygur sivil metinleri, diğer Eski Türkçe metinlerin aksine dinî içerikli tercüme yoluyla oluşturulmamış, hayatın içinde, halkın sosyal aktivitelerini gösterecek biçimde yazılmıştır. Bu anlamda metinler çok farklı düzeyde kültür kodlarını taşımaktadır. Bu metinlerde yer alan *örü kodı bol-* ifadesi, bugüne kadar yapılan çalışmalarda çeşitli anlamlandırma teklifleri yapılsa da tam anlamıyla çözüme kavuşmamıştır. İfadenin dil bilimsel açıdan mukayeseli incelenmesinin yanında kültürel kavramsallaştırma yönünden dil ve kültür ilişkisi içinde yeniden ele alınması gerekmektedir. Çalışmada, söz konusu ifadenin dil bilimsel değerlendirilmesi için öncelikle ifadeyi oluşturan *örü kodı* yapısı incelenecektir. Daha sonra formun yardımcı fiil ile oluşturulmuş son şekli, metinlerde tanıklanarak sentaktik dizilimin pragmatik sıralaması göz önünde bulundurularak diğer formlarla denkliliği kurulacaktır. Bu evrede kurulan denklikler kültür dil biliminin kültürel kavramsallaştırma dalına göre değerlendirilecek ve kültürel kodları analiz edilecektir. Çalışmanın en önemli amacı, bazı dil formlarının sadece dil bilimsel izah ile çözülemeyeceği, dil kültür ilişkisi ile kültür dil bilim gibi farklı disiplinlerin yardımı ile çözmek gerektiğini göstermektir.

Anahtar Kelimeler

Eski Uygur sivil metinleri, örü kodu bol-, ölüm, kültür dil bilim, kültürel kavramsallaştırma.

* Geliş Tarihi: 04 Şubat 2021 – Kabul Tarihi: 04 Mayıs 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Azılı, Kenan. "Kültürel Kavramsallaştırma Örneği: Eski Uygur Sivil Metinlerindeki Örü Kodu Bol- Yapısı Üzerine." *bilig*, no. 102, 2022, ss. 53-72.

** Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi Rektörlük – Bayburt/Türkiye

ORCID: 0000-0002-9055-3842

kenanazili@hotmail.com

Giriş

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren çeşitli ülkelerin heyetleri ile gerçekleştirilen Doğu Türkistan araştırma gezileri sonucunda Turfan Uygurlarından kalma birçok yazma ele geçirilmiştir. Bu yazmalar çeşitli boyutlarda ve konularda yazılmış metinlerdir. Söz konusu yazmaların Uygurlardan kalma dinî içerikli Budist ve Maniheizt çevreye ait olanları dışındakiler ise “din dışı metinler” veya “sivil metinler” olarak adlandırılmaktadır. Radloff’un 1928 yılındaki *Uigurische Sprachdenkmäler* adındaki ilk çalışmasından bugüne kadar, bu metinler üzerine birçok yayın yapılmıştır.

Yazmaların en dikkat çekici özellikleri, dönemin sosyal ve iktisadî hayatını yansıtan borç senetleri, tapu kayıtları, evlatlık verme belgeleri, vakıf belgeleri ve çeşitli şahsi mektuplardan oluşmalarıdır. Bu metinlerde görülen dillik özellikler, çoğu zaman diğer Eski Türkçe metinlerden farklı olarak genel halk dilini yansıtan karakterdedir. Öte yandan muhtevaları bakımından dinî içerikli tercüme metinlere kıyasla daha çok halkı ve ait olduğu kültürü yansıtan metinlerdir. Bu metinlerde görülen dillik özelliklerin, dikkatle incelendiğinde, kültürel kodları taşıyan özel formlar oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, metinler üzerinde görülen problemler ve bu problemlerin çözümü için dil-kültür ilişkisi göz önünde bulundurulmalı, dolayısıyla kültür dil bilimin metotlarından yararlanılmalıdır.

Kültür dil bilimin (*cultural linguistics* veya bazen *ethnolinguistics*) temel hedefi, dil kullanımının altında yatan sosyal ve kültürel davranış, etkileşim, iletişim ve dünya görüşünü anlama çabasıdır. Bu alana göre dil kullanıcıları, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, sahip oldukları sosyal ve kültürel birikimleri kullandıkları dil birimlerinde gizlenmiştir. Özellikle dil-kültür etkileşimine odaklanan kültür dil bilim, disiplinler arası bir alan olarak ilk kez 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Kültür dil bilimin temelleri ise, bu tarihten çok daha önce W. Humboldt’un çalışmalarında atılmıştır. Humboldt, millî ruhun ve dünya bakışının dilde yansıdığını vurgulamıştır (Kozan 11). Fikir basittir, ancak dilin davranışı yansıtmaya yolları genellikle karmaşık olabilir. Ayrıca, dil ve toplum arasındaki ilişki, geniş tabanlı uluslararası ilişkilerden dar tanımlanmış kişilerarası ilişkilere kadar çok çeşitli karşılaşmaları etkiler. Bu anlamda elde edilecek veriler bazen evrensel bazen de tipolojik düzeyde değişkendir. Anadilin bireylerin dünyaya bakış açılarını ve dünya görüşlerini etkilediği görüşünden (Vardar 164) yola çıkılarak dillerin tipolojik düzeyde

“biricik” oluşlarına karşın dillerin yarattığı bazı kavram alanlarının benzerliği gibi evrensel boyutlarda ortaklıkları da görülebilir.¹

Kültür dil bilim, diyakronik ve çoğu zaman senkronik karşılaştırma ve incelemelerle dillerdeki kültürel göstergeleri tespit etmeye çalışır. Çünkü son iki yüzyılda ortaya çıkan “dilini ve kültürünün bilgi biriktirme, koruma ve aktarma şifrelerine sahip olan gösterge sistemleri” ve “dilini, kültürel bilginin koruma ve aktarma dizgesi” yaklaşımları (Kozan 13), kültür ve dil etkileşimi çalışmalarının önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla tarihsel çizgide gelişen ve değişen kültürel belleğin taşınması dil ile sağlanmakta, bu kültürel belleğe ait kodların tespiti mecburen dil araştırmalarıyla mümkün olmaktadır.

Sharifian’a (3-5) göre, kültür dil bilimin analitik çerçevesi, dil ve “kültürel kavramsallaştırma”lar arasındaki ilişkiyi analiz etmek için araçlar sağlar. Kültürel kavramsallaştırmalar; “kültürel şema”, “kültürel kategori” ve “kültürel metafor”ları içermektedir. Kültürel şemalar, inançları, normları; kültürel kategoriler, renkler, yemekler, duygular gibi kategorileri; kültürel metaforlar ise halk hekimliği, dünya görüşü gibi kavramsallaştırmaları içermektedir. Kültür dil bilimin analitik çalışma prensibini şu şekilde gösterir:

Şekil 1. *Kültür dil bilimin Analitik Çalışma Prensibi*

Bu şemadan hareketle, kültürel kavramsallaştırmalar, dil boyutunda üç farklı formda ele alınabilmektedir: Morfo-sentaktik, semantik ve söylem düzeyleri. Yani dil kullanıcıları ait oldukları kültürlerin kodlarını bu üç dilsel düzey ile işaretlemekte ve taşımaktadır. Sonuç olarak, herhangi bir dil üzerine yapılacak dil-kültür incelemesinde bütün kültürel kavramsallaştırmanın izlerini bu dilsel düzeylerde bulmak mümkündür.

Bu çalışmada, Eski Türkçe çevresinde din dışı metinler açısından farklı toplumsal çevre ve kültür dairesine ait Uygur sivil metinlerindeki örü kodu *bol-* ve buna bağlı formlar ele alınacaktır. Doğal olarak bu incelemede, kültürel kavramsallaştırma çerçevesinde söz konusu form semantik düzeyde incelenecek ve sonuçlar kültürel bellek ile ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

Eski Türkçede *örü* ve *kodı* Formları

Eski Türkçe metinlerinde görüldüğü gibi, zarf-fiil morfepleri, çeşitli formların zarf kategorisi dışında kullanılan birimler haline gelebilmesi için, gramerleşme aşamalarının bir adımını oluşturmaktadır.² Bu morfeplerle ortaya çıkmış formlardan ikisi ise çalışmada ele alınacak örü kodu ifadesini oluşturan kelimelerdir. İlki “yukarı” kavram alanına sahip *ör-ü* (**ö-r-ü* ?) (Clauson 197) ve ikinci birimi “aşağı” kavram alanına sahip *ko-d-r³* (Clauson 596), yönsel kavram alanlarına sahip morfolojik çekimlerle oluşmuştur. Bu iki form, Maniheizt-Budist çevreye ait Uygur metinlerinden ilk İslami dönem Türkçe metinlerine kadar yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Formların temel düzeyde kavramsal alanlarının anlaşılabilmesi için sinonim yapılarına bakmak yeterli olacaktır:

Örü kelimesinin sahip olduğu kavramsal alan şu sinonimdeki kullanımıyla tespit edilebilir: **Toten. 144**'te *Ol yime yüreknin bağı tügünü şeşlip yürek uçı örü yokaru yüülüg bolmaktın linhua agızı açılmış tip atanur* “O yine yüreğinin düğümü çözülüp yürek ucu **yukarı** döndüğü için lotus çiçeğinin ağzı açılmış gibi söylenir.”. Benzer bir şekilde *kodı* kelimesinin sinonimi olarak *asra* kullanılır: **BT II 198**'de *Ol kodıki asraki yavız yollarda tüşdeçiler ootlug balıkdaki temirliğ toorda turup* “O **aşağıdaki** kötü yollara düşenler ateşli şehirdeki demirli ağda durup”. İki zıt formun temel kavram alanları içinde bazı paralel kullanımları da görülmektedir: **KB 130**'da *kayusı örürek kayusı kodı/kayusı yarukrak kayu eksüdi* “Bazısı daha yüksek bazısı alçak, bazısı daha parlak bazısı daha azdır.”, **KB 3725**'te *kodısı yağız yir yaşıl suv bilel*

örüsü süzük yıl öze ot ula “Altı kara toprak ile mavi sudur, üstü süzölmüş yıl ile ateştir”.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, temel söz varlığı içerisinde sayılan yön adlarından iki temel yönü karşılamak üzere örü ve kodu adları kullanılmıştır. Bu formların *asra-yokaru* ve üstün-altın gibi adlara göre sıklık düzeyleri daha düşük olmasına rağmen, kullanımlarının yaygın olduğu görölmektedir. Bunun temel sebeplerinden birisinin etimolojik gelişimleri olduğunu söylemek mümkündür. *ör-* (*ö-?*) ve *ko-* fiilleri kendi kavram alanları içerisinde sırasıyla ↑ ve ↓ yön kavramlarına sahiptir.

Bir Oksimoron Örneği Olarak örü kodu

Oksimoron, karşıt veya çelişkili kelimelerin, terimlerin, ifadelerin veya fikirlerin paradoksal yollarla retorik bir etki yaratmak için birleştirildiği edebî bir söylem şeklidir (Morner ve Rausch 158). Bu ifadeler genellikle *tezat*, *ikirciklem* ve *paradoksal imaj* gibi adlandırmalarla anılmaktadır. Oksimoronu diğer paradokslardan ve çelişkilerden ayıran şey, bunların retorik etki için kasıtlı olarak kullanılmasıdır ve bu zıtlık veya zıt ifadelerin kombinasyonu bazı kavramların yeni bir ifadesini sağlamak için ortaya çıkar (Small 2008: 2). Bu yönüyle antonimlerden ayrılan oksimoron, zıtlıkları ifade eden bütün birimlerin semantik alanlarından sıyrılarak yeni bir kavram alanına kavuşması olarak görülebilir. Doğal olarak oksimoronlar, sentaktik düzeyde bir metaforik gelişme olarak kabul edilebilirler. Ancak kullanımda ortaya çıkan kasıt genellikle retorik oluşudur. Flayih (39), bu konuyu ele aldığı yazısında oksimoronun; genellikle zıt veya uyumsuz olduğu düşünülen iki kelimeyi veya fikri birleştiren, kasıtlı olarak kullanılmış, kısa ve bağımsız, vurgu ve çeşitli retorik işlevler üretmek için kullanılan ifadeler olarak kabul eder.

Hendiadyoinler bakımından oldukça zengin olan Eski Uygurca metinlerde, oksimoronların yeniden değerlendirilmeye muhtaç, dikkat çekici örnekleri vardır. Genellikle bugüne kadar, zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler olarak kabul edilmiş bazı yapılar, oksimoron stratejisi ile oluşturulmuş kavram alanlarına sahiptir. Bu çerçevede literatürde zıt anlamlı kelimelerden oluşan ifadelerin bağlam analizi ile tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir.⁴ Eski Uygurcada bu türden sıkça karşılaşılan ifadelerden biri de örü kodu ve bununla ilişkili diğer yapılarıdır.

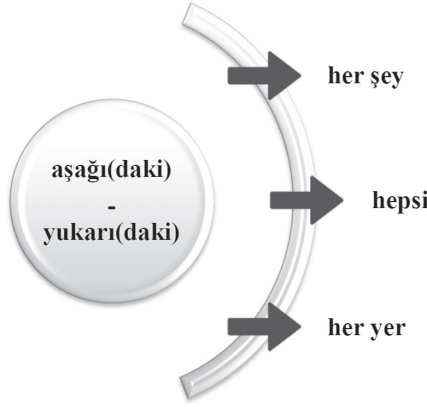
Eski Uygurcadaki ikilemelerin ele alındığı çalışmalar içinde Şen (2002) ve Sevim (2019) tarafından yukarıdaki kavram alanları çerçevesinde ele alınan örü kodu yapısı madde başlarında “yukarı-aşağı”, “yukarı ve aşağı” şeklinde anlamlandırılmış ve örnekler de bu yönde değerlendirilmiştir. Örneklerin yer aldığı birçok metinde naşirler, yapıları benzer şekilde anlamlandırmıştır. Ancak tespit edilen örneklerin yer aldığı bağlamda bu yapının, “aşağı” ve “yukarı” kavram alanlarındaki zıtlığın bir arada kullanılmasıyla yeni bir kavram alanı, dolayısıyla özel bir oksimoron örneği oluşturduğu anlaşılmaktadır:

ETS 142'deki *örü kodı adırt sakınç öçürüp kiterip* “bütün (her yerdeki) farklı düşünceyi ortadan kaldırıp” ifadesinde yer alan *adırt sakınç* ifadesini niteleyen örü kodu, belgisiz niteleyici fonksiyonuyla yeni bir kavram alanı oluşturmaktadır. **HT X 775**'te *edremlerinin örüsün kodısın ayıtu* “faziletlerinin her şeyini söyleyerek” örneğinde ise oksimoron yapısı belgisiz zamir hüviyetinde ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde **BT XXXVII 4881**'de *sansar içinte yoksuz örü kodı yügürdün* “Samsara içinde boşuna her yere koştu.”. Şu örneklerin kavram alanları da bu doğrultuda değerlendirilebilir:

BT XX 90'da *örüsü kodısı bultukmaz nom meşün turup tepremeksiz kamşamaksız erür* “Hiçbir şeyi bulunmayan öğretisi ebediyyen durup hareketsizdir.”,

BTV 113'de *örü kodı yerlerig keze oy kötki yerlerig tüze* “her yeri dolaşıp vadi (ve) tümsek yerleri düzelterek”.

Bütün bu örneklerden hareketle “aşağı” ve “yukarı” gibi yer/yön mekan-sallığını işaretleyen birimlerin genelleyici/kapsayıcı belgisizliğe dönüştüğü anlaşılmaktadır. Yapının kapsamında sınırların uç noktalarını işaretleyen iki zıt ifade, oksimoron yapısıyla daha üst bir kavram alanına kavuşmaktadır:

Şekil 2. “Örü Kodu” Formunun Kavramsal Gelişimi

Bu yapının kullanıldığı örneklerde bazı paralelliklere de tesadüf edilmektedir: **TT I 18**'de *üstünki altınki tapladı örüki kodıki sevinti* “Herkes onayladı (ve) hepsi sevindi”. Bu şekilde üstünki-örüki ve *altınki-kodıki* denklikleriyle üst kavramın benzer temel kavram alanlarıyla oluştuğu ve paralellik gösterebildiği anlaşılmaktadır.

Uygur sivil metinlerinde tespit edilen **Em 01**'de öz bodı örü tagka kodı kumka barsar dört yolu boş bolzun ve **WP02**'de *bu künte mınça burhan kullınıy ... örü tagka kodı kumka barsar öz köñülinçe buyan berip yorizun* örneklerinde yer alan **örü tagka kodı kumka barsar** ifadesi, temel anlamıyla “yukarıda dağa, aşağıda çöle gitse” olarak anlaşılabilirken, örü kodı yapısının kazandığı genelleyici/kapsayıcı belgisizlik kavram alanına bağlı olarak “nereye giderse gitsin” veya “herhangi bir yere giderse” şeklinde anlaşılabilir. Öyle görülüyor ki, örü kodı yapısı, mekânsal yön ifadelerinin bir arada kullanılmasıyla daha farklı ve üst bir kavram alanını karşılayan bir yapıya evrilerken kavramsal bir dönüşüm sergilemiştir. Bu özelliği çerçevesinde oksimoron karakteri gösterdiği düşünülebilir.

Yardımcı Fiille Oluşan *örü kodı bol*-Yapısı

Özellikle Eski Uygurca çevresine ait metinlerde sıklıkla kullanılan örü kodı oksimoron tipi yanında Uygurca sivil metinlerde tespit edilen *bol*- yardımcı fiiliyle oluşturulmuş yapılar dikkat çekicidir. Ancak bu yapıların yukarıdaki oksimoron tipleri gibi değerlendirmek ve anlamlandırmak mümkün

görünmemektedir. Bu yüzden yeni yaklaşımlarla farklı şekillerde ele alınma zorunluluğu doğmuştur.

Bu form yalnızca üç örnekte şu şekilde görülmektedir:

(a) ... *kuanpu birginçe men abiç örü kodı bolsar men ...* (Yamada 86).

(b) ... *örü kodı bolsar men oğlum tardu kün arslan ikegü köni birzün III* (Yamada 89).

(c) ... *birginçe örü kodı bolsar men inim biler köni birsün* (Sadıkov 87).

Yukarıdaki örneklerin yer aldığı *Lo02*, *Lo05* ve *SI Kr IV/329* numarasyyla kaydedilmiş bu belgeler borç senedi hüviyetindedir. Verecekli ve alacaklı arasındaki sözleşmeye bağlı olarak ortaya konulan koşullar gösterilmiştir. Bu koşullara bağlı olarak mal veren kişinin alacağı maddî karşılık için kalıplaşmış bir cümle kaydedilmiştir. Eksik olmalarına rağmen bu üç belgede hemen hemen aynı kalıp cümlelerin kullanılmış olması, bu formun ticari bir deyiş olduğunu gösterebilir. Aşağıdaki (d) - (h) örneklerinde de aynı kalıbın kullanılması bu düşünceyi destekleyebilir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda ifadenin ilk kısmı olan örü kodı bol-yapısı için çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Caferoğlu (10), Uygurlarda hukuk düzenini ele aldığı yazısında bu konuya şöyle değinir:

Vesikalarda ödeme meselesine temas eden diğer mühim bir hüküm daha tasrih edilmiştir. Bu da borçlunun borcunu ödeme zamanından evvel ölmesi meselesidir. Vesikalarda bu keyfiyet birginçe bar yoq bolsar, iştin tıştın bolsar men, örü qodı bolsar men, iştin tıştın bar yoq bolsar gibi muhtelif şekillerde tasrih edilmiştir... Lisan noktasından asıl manaları anlaşılmiyan bu cümleler tahtında kastedilen mana, şüphesiz, yukarıda bahsettiğimiz birmâtin kaçürsârle izah edilen fikirden farklıdır. Sonuncu kayitte hukukî sarahat tamdır. Yani borçlu herhangi bir sebeple ödeme zamanını tahire uğrattırsa, örfî kanun hükmü mucibince mükellef bulunduğu borcu cezası ile beraber ödemiye mecburdur. Halbuki borçlu iştin taştın bolsar yahut örü qodı bolsar (USp. s.,120, N- 67), ödeme mükellefiyeti, vesikalarca adları teşrih edilen üçüncü bir şahsa intikal etmektedir. Bu kabil vesikalarda esas borcun varislerine intikali mesuliyeti keyfiyettir.

Bu açıklamayla beraber ilk kısımda mükellefin borcu ödemeyeceği şartından hareket etmektedir. Arat (*Hukuk Vesikaları*, 21), bu senetlerde, ödeme sırasında borçlunun bulunmaması halinde söz konusu ifadenin kullanıldığını söylerken, Yamada ise ilk kısımdaki ifadenin doğrudan *fliehen* “kaçmak” anlamına geldiğini düşünür (271). Raschmann da (219) benzer bir şekilde, borçlunun bir borcun iadesi sırasında yokluğunu, başka bir talebin ödenmesini ve kefil için yükümlülüğe girmesini ifade ettiğini ileri sürer. Sadıkov (88), ifadeyi metaforik katmanda “yoksulluğa düş-” olarak kabul ederken Zieme ve Tuğuşeva’nın fikirlerini de şu şekilde ele alır:

... cümledeki berginçä örü qudı bolsar men kısmını TUGUŞEVA “Eğer borcu ödenmesine kadar yukarı ya da aşağıda, kuzeyde ya da güneyde olsam” diye çevirmiştir (2013: 41). Tercümede ‘kuzeyde ya da güneyde’ derken ZIEME’nin fikirlerine dayanılmıştır. Çünkü ZIEME örü qudı ile kutupları (güney ve kuzey) kastetmiştir, yani metindeki örü qudı bolsar men cümlesini “ister kuzeyde olayım, ister güneyde” diye tercüme etmiştir. ZIEME, örü tagqa, qudı quumqa bar- cümlesinin anlamını delil olarak göstererek, şöyle bir sonuca varmıştır: örü tagqa’yı ‘güneye’ diye anlamış ve ona bağlı halde örü’yü ‘güney’, onun zıt anlamı qudı’yı da ‘kuzey’ olarak düşünmüştür. Bununla birlikte, örü qudı bol- ifadesinde de ‘güney’ ve ‘kuzey’ anlamı yoktur. Belgelerde geçen örü qudı bol- ifadesi, bize göre iki anlam taşır. İlk, ‘yoksullaşmayı’ anlatır: örü’nün asıl anlamı ‘yukarı’ demektir, mecaz anlamda zenginliğe karşı kullanılır. qudı’nın asıl anlamı ‘aşağı’ demek olup mecaz (yan) anlamda yoksulluğa karşı kullanılır. Belgelerde Berginçä örü qudı bolsar men şeklinde bulunmaktadır. Bu cümle “(Borcu ödeyene dek yoksulluğa düşsem bile, onu ödemeye kefilim” anlamını taşımaktadır. Yukarıda adı geçen belgede biraz değişik anlam kazandığını görebilmekteyiz. Orada örü qudı bol- ibaresi ticaret karşılığında kullanılarak zenginlik ve yoksulluğu anlatır: örü bol- ‘yukarı olmak, yükselmek’, yani ‘iyi yetinmek, zenginleşmek’; qudı bol- ‘aşağıya inmek’, yani ‘yoksullaşmak’ demektir; örü qudı bol- ‘yukarı aşağı olmak’, yani ‘yoksulluğa düşmek, hiçbir şeysiz kalmak’ anlamındadır.

Örü kodı bol- ifadesi yeniden ele alınmadan önce, bu ifadeyle ilgili olabilecek başka formlara değinmek gerekecektir. Sivil metinler içerisinde, benzer sözleşmelerin yer aldığı belgelerde, yukarıda verilen sentaktik dizilimin

pragmatik sıralamasına paralel bazı ifadelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır:

(d) ... *birginçe yok bar bolsar men kişim tözün köni birzün* (Yamada 90).

(e) ... *birginçe yok bar bolsar men oglum kaysuñ köni birzün* (Yamada 101).

(f) ... *birginçe bar yok bolsar men inim suryaşiri evtekiler bile köni birsünler* (Yamada 96).

(g) ... *birginçe bar yok bolsar men oglum temür buka evtekiler bile köni birsünler* (Yamada 97).

(h) ... *birginçe içtin taştın bolsar men inim ... köni birzün* (Yamada 92).

(a) - (h) örneklerinin tamamında görülen pragmatik sıralama bazı araştırmacıları ifadelerin paralellğine dikkat etmelerine sebep olmuş ve bu doğrultuda izahlar da yapmışlardır. Arat örü kodu, *bar yok* ve *içtin taştın* ifadelerinin aynı anlama geldiğini düşünürken (*Hukuk Vesikaları*, 21), Raschmann, *bar yok* veya *yok bar* yapılarının örü koduya alternatif olduğunu öne sürmüştür (219). Ayrıca *örü kodı bol-* yapısını anlamlandırmaya çalışırken Mori, *yok bar bol-* yapısıyla gördüğü paralellikten dolayı “bir yerde bulunmamak” olarak düşünmüştür (134).

Uyğur metinlerindeki bu formların tamamında, alacaklı ve verecekli arasındaki borcun tahsili için yakınlar a ait isimler zikredilerek onların bu borcu ödeyeceği ifade edilir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi ilk kısımdaki şart ifadesi bulanıklığını sürdürmektedir. Kontekstten hareket ederek bu borcun ödenmediği hallerde söz konusu yakınlarından tahsil edilebileceği çıkarımında bulunmak zor olmasa bile borcun ödenememe şartının ne olduğunu anlamak için bu ifadelerin dizilimini formülize etmek yararlı olabilir:

....*birginçe*

<i>bar yok</i>
<i>örü kodı</i>
<i>içtin taştın</i>

bolsar men (akraba kişi/ler)*köni birsün(ler)*.

.... *verdiğimde* *şart ifadesi*.... / (*kişiler*) (*söz konusu borcu*) *ödesin(ler)*.

Bu sentaktik formüle göre, pragmatik dizilimde “şart ifadesi” dışındaki bütün öğeler eşdeğer/benzerdir. Bu yüzden sentaktik formüle göre *bar yok/yok bar*, örü kodu ve *içtin taştın* ifadeleri eşdeğer formlar olarak kabul edilebilirse, *bar-örü-içtin* ve *yok-kodu-taştın* denk üçlüleri de kavramsal olarak eşdeğer sayılabilir. Böylelikle söz konusu cümle “verdiğimde **var-yok/yukarı-aşağı/içerde-dışarda** olsam şu kişiler borcumu tam olarak versin” şeklinde aktarılabilir. Fakat bu aktarım beraberinde anlamsız ve karşılığı olmayan bir kavramsallığı doğurmaktadır. Buradaki bulanıklığın giderilmesi için bu üçlülerin yönselliği bir anahtar olabilir.

Lakoff ve Johnson’a (14) göre, bir kavramı diğerine göre yapılandırmayan, bunun yerine birbirine göre bütün bir kavramlar sistemini düzenleyen bir tür metaforik kavram sistemi vardır. Bu kavramsal sisteme *konumsal metaforlar* adını verir. Çünkü bunların çoğu yukarı-aşağı, içeri-dışarı, ön-arka, merkezi-çevresel gibi yönsel kavramlarla ilgilidir. Hüzün aşağıda, mutluluk ise yukarı ile ilişkilidir. Bu tür metaforik yönelimler keyfi değildir. Fiziksel ve kültürel deneyimlerde bir temeli vardır. Lakoff’un öne sürdüğü bu konumsal metafor çeşitlerinden biri, tam olarak yukarıdaki meseleyi aydınlatacak bir durumdur (15):

HEALTH AND LIFE ARE UP; SICKNESS AND DEATH ARE DOWN: He’s at the peak of health. Lazarus rose from the dead. He’s in top shape. As to his health, he’s way up there. He fell ill. He’s sinking fast. He came down with the flu. His health is declining. He dropped dead. Physical basis: Serious illness forces us to lie down physically. When you’re dead, you are physically down.

Lakoff, dilin ölüm ve hayatı kavramlarını, yönsel kavramlara bağlı olarak metaforik bir düzleme taşıdığını düşünür. Bu metaforik sistem içerisinde hayat -dolaylı olarak sağlık- her zaman yukarıda ve ölüm - dolaylı olarak hastalık- her zaman aşağıdadır. Hastalanma veya ölme durumlarında bir yatış ve çöküş eylemi barındırır ki bu durumun fiziksel bir temeli de budur. Lakoff’un konumsal metafor sistemi, yukarıda verilen örü kodu yani “yukarı” ve “aşağı” formlarının da “hayat”ı ve “ölüm”ü işaretleyen bir metafor olduğunu düşündürür. Bu kavramsal yönlülük dikey yönde gelişirken; üçlülerden *içtin taştın* “içeri” ve “dışarı”, yönselliği ise yatay yönde bir yönselliği işaretlemektedir. Böylece *içtin* “hayat”ı, *taştın* ise “ölüm”ü gösteren metaforik bir zemine yerleştirilebilir. Yani başka bir deyişle dünyanın (hayatın)

içinde olmak yaşamayı, dışında olmak ise ölmeyi işaretliyor olabilir. Her iki yapının, dikey ve yatay ekseninde yönselliği gösteren ve hayat-ölüm metaforlarını işaretleyen kavram alanlarına sahip olduğu düşünülebilir. Üçlülerin sonuncusu olan *bar yok* ifadesinin ise temel anlamıyla ölüm ve hayatı karşıladığını anlamak güç değildir.

Öte yandan, Eski Türk Yazıtları'nda tespit edilen *uç-*, *uça bar-*, *öl-* ve *kergek bol-* gibi ölümü işaretleyen⁵ fiiller mevcuttur. Bunlardan ilk ikisi temel anlamından kopmayan “uçmak” anlamlı ve yukarı yönlü kavramsal alana sahiptir. Bu kodlamanın kültürel bir alt yapısı olduğu bir gerçektir. Kişilerin ölümlerinde ruhlarının uçtuğuna dair inanç, kısmen eski bir inanç olmakla birlikte, İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da Türkler arasında varlığını sürdürmüştür (Yüksekkaya 13). Öl- fiili, bugünkü modern yazı dillerine kadar gelebilmiş yaygın bir fiildir. Tıpkı örüde olduğu gibi etimolojik yapısında barındırdığı ö- fiilinin “yükselmek” anlamında yukarı yönlü bir kavramsal alana sahiptir. Aynı şekilde fiilin Moğolcadaki görünümü olan *uli-*, hem “yükselmek” hem de “ölmek” anlamına gelmektedir. Bu yüzden öl- fiili temel kavram alanında yükselmeyi barındırır (Ercilasun 2010). Bugüne kadar çeşitli anlamlandırma teklifleri yapılan *kergek bol-* ifadesi için Tekin *kergek-*ten yola çıkarak “gerekli olanın olması”, “ölmek”⁶ ve “yok olmak” anlamlarını (98) verirken Tuna ise *kergek* ismini “bir kuş adı” olarak değerlendirip ifadeyi “kuş olup uçmak” şeklinde yorumlamıştır. Bu şekliyle diğer ölüm kavram alanına ait fiiller gibi yukarı yönlü bir metafor olarak değerlendirilir (141-147). Bütün bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Türk kozmogonisinde ölmenin yukarı yönlü bir hareketi gösteren metafor olduğu anlaşılmaktadır. Eğer bu haliyle yukarı ölümü işaretleyen bir kavram ise aşağı da hayatı temsil edecektir. Doğal olarak örü ve kodu da paradoksal bir biçimde “ölüm” ve “hayatı” işaretleyebilir. Fakat bu düşünce sistemi Lakoff'un konumsal metafor sistemine uymamaktadır. Ancak her iki kültürel kavramsallaştırma ürünü de hayat-ölüm paradoksunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Var-yok/yukarı-aşağı/içerde-dışarda denkliklerinin fiziksel olarak görünümle-ri, kavramsal açıdan sınırlılıklarını belirlemek için daha farklı bir yol olabilir. Bunun için varlık boyutunda kavramsal karşılıklar temsil edilebilir:

Şekil 3. Varlık Boyutunda Kavramsal Karşılıklar

Bu şemadan hareketle “canlılar dünyası”nda olanlar, yeryüzünün “yukarı”-sında, dünyanın “içeri”sinde “var” olmakta; dünyada “yok” olan, “dışarı”da ve yeryüzünün “aşağı”sında yani ölüm halindedir. Bu açıdan hayat ve ölümün varlık ve yokluk kavramlarıyla temsil edilmesi bir yana, yönsel olarak da \uparrow - \downarrow ve \rightarrow - \leftarrow gibi konumsal kodlamaları da mevcuttur. Bu durum, Türk kozmogonik bilincinin kültürel kodlamalarını yansıtmaktadır.

Yönsel sınırlılıklarıyla belgisiz zamir görevini kazanan örü kodu oksimoron tipinin, *bol-* yardımcı eylemiyle beraber “ölmek” kavram alanına geçiş yaptığı anlaşılmaktadır. Burada var veya yok olmak gibi ontolojik kavramların fiziksel dünyadaki analitik çizgi üzerinde yukarı-aşağı/içerde-dışarda gibi yönsel kavramlarla eşleştirilerek her şey/hiçbir şey belirsizliğinden kavramsal genişleme ile var-yok düzlemindeki ölüm-hayat alanına geçiş sağlanmıştır. Mori'nin bu ifade için yaptığı anlamlandırma teklifi (134) bu sebebe dayanıyor olmalıdır. Bu şekilde kültürel metaforlaştırmanın bir örneği olabilecek formun kavramsal gelişimi şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 4. “Örü Kodu” Formunun Kavramsal Gelişimi

Sonuç olarak bu durum, kültür dil bilimin temel prensiplerinden biri olan kültürel metafor ile açıklanabilir. Çünkü kültürel belleğin izleri metaforik geçişlerle dilin semantik alanında kodlanmıştır. Diğer taraftan ölmek kavram alanı için neden bu şekilde bir formun kullanıldığı da ayrıca sorgulanması gereken bir durumdur.

Örü kodı bol- Bir Örtmece Midir?

Örtmece (*euphemism*), Yunanca *εὐφημισμός* “euphemismus” kelimesinden gelmekte ve “bir şey hakkında güzel söz söyleme, iyi, uğurlu söz söyleme” anlamı taşımaktadır (Aksan 98). Ancak burada kastedilen güzel söz, kavramsal olarak olumsuz değer taşıyan ifadeleri güzel söz ile karşılamadır. Bu açıdan örtmece, uygunsuz, sert, patavatsız ifadelerin daha müphem, yumuşak ve dolambaçlı olanlarıyla değiştirilmesi olayıdır (Howard 101). Demirci, örtmeceleri şu şekilde tanımlar (Demirci 22):

Yani örtmece, anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım tarzıdır. Buna bir tür üslup demek yanlış olmasa gerektir. Örtmece türlerinin çoğunda kelimeler üzerinde yapılan yapısal veya sessel değişiklikler algı merkezini daha yumuşak ifadelerle uyararak muhtemel tahribatı azaltılıp ifade edilecek durumun, kavramın, nesnenin veya olayın kabulünü kolaylaştırmaktadır.

Dünya literatüründe çok geniş bir yer tutan örtmece çalışmaları, Türkiye’de de birçok açıdan ele alınmıştır. Bunlar içerisinde en dikkat çekeni Özyıldırım (1996)’ın çalışmasıdır. Bu çalışmada, daha önce örtmece türleri üzerine yapılan tasniflerden hareketle yeni bir tasnif denemesi yapılmış ve Türkçe örnekler üzerinde uygulanmıştır. Bu tasnifte yer alan bir bölüm ise “üzüntüye sebep olan kavramlar” için kullanılan örtmecelerdir. Ölüm kavramı da bu başlıkta değerlendirilmiştir. En yaygın örtmece konusu olan ölüm ifadeleri, genellikle korku, endişe ve üzüntü sebebiyle daha olumlu ifadelerle semantik düzeyde değişim yaşamaktadır. Bu çerçevede yukarıda ele alınan örü kodı bol- ifadesi için benzer bir strateji düşünülebilir. “Ölmek” kavram alanı için daha yumuşak ve müphem -belki de dolaylı- bir ifade kullanılmıştır. Benzer şekilde, Eski Türkçede toplumsal statüleri yüksek kişiler için kullanılan *uç-*, *uçta bar-* ve *kergek bol-* fiilleri de örtmece formları olarak kabul edilmiştir (Arık 12).

Bununla birlikte, Türkçedeki örtmece yapılarının oluşumlarını incelediği yazısında Çabuk, ölüm kavramı için başvurulan yöntemin genellikle somutlaştırma olduğunu ve “taşınmak, yolculuğa çıkmak, başka bir boyuta geçmek” şeklinde somutlaştırılmasının sıkça başvurulan biçimler olduğunu belirtir. Ayrıca ele alınan formda olduğu gibi çeşitli hendiadyoinlerden oluşan örtmece örneklerini gösterir (146-147). Bu veriler ışığında örü kodı bol- ifadesi somutlaştırma yoluyla oluşturulmuş ve antonim/oksimoron tipli bir örtmece olarak kabul edilebilir.

Diğer taraftan, daha önce de değinildiği gibi, **örü kodı/bar yok/içtin taşın bol-** formlarının kullanıldığı metinler tamamen senet hükmündeki ticari sözleşmelerdir. Dolayısıyla bu formlar, örtmece olarak kullanılan bir jargon olarak da değerlendirilebilir. Fakat Eski Uygur sivil metinlerinin belirli zümrelere ait Budist ve Maniheizt dini içerikli metinlerden ziyade, genellikle halkın sosyal hayatta kullandığı metinler oldukları göz önünde bulundurulursa, bu metinlerdeki her türlü formun halkın anlayabileceği ve günlük yaşantıda kullanabileceği türden dilsel envanterler olduğu anlaşılabilir. Bu açıdan herhangi bir dilden çeviri yoluyla ödünçlenmiş form olmaları mümkün değildir. Doğal olarak, Eski Türk kültür hafızasından aktarılan kültürel metaforlar olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Sonuç

Eski Uygur sivil metinlerinde tespit edilen **örü kodı bol-** formu, daha önce “yukarı aşağı olmak”, “kaçmak”, “ortada olmamak”, “yok olmak”, “yoksullaşmak” ve “kuzeyde güneyde olmak” gibi farklı şekillerde anlamlandırılabilir ve temel olarak kültürel metafor düzleminde yeniden ele alınmıştır. Bu yolla, formun müstakil olarak diğer metinlerde sıklıkla görülen örü kodı hendiadyoininin bir oksimoron olduğu görülmüştür. Türk kültüründe ölüm ve hayat kavramlarının benzer şekilde ifade edilmesi ve konumsal metafor sisteminin çerçevesinde, daha sonra bu formun yardımcı fiille beraber kalıp ifadelerdeki şeklinin hem sentaks düzeyindeki pragmatik dizilimiyle hem de kavramsal alanlarıyla “ölmek” anlamını işaret ettiği anlaşılabilir. Üstelik aynı pragmatik dizilimde görülebilecek **bar yok/yok bar bol-** ve **içtin taşın bol-** formlarının da benzer kavramsal alanlarda olduğu tespit edilmiştir. Böylece Raschmann’ın (219), **örü kodı**ya alternatif olarak kabul ettiği bu formlar arasında denklik kurulabilmiştir.

Bu bakış açısıyla birlikte, böyle bir formun neden kullanılmış olduğu konusu ise örtmece formlarıyla anlaşılabilmiştir. Ölüm gibi olumsuz bir yapı için somutlaştırma yoluyla bir örtmece oluşturulmuştur. Sonuç olarak ele alınan formun yer aldığı kalıp ifadeler şu şekilde aktarılabilir:

..... verdiğimde, ölürsem, (söz konusu borcumu) akrabalarım tam olarak ödesin.

Kısaltmalar

BT: Berliner Turfantexte

KB: Kutadgu Bilig

ETŞ: Eski Türk Şiiri

Toten.: Ein uigurisches Totenbuch

HT: Hsüan Tsang Biyografisi

TT: Türkische Turfan-texte

Açıklamalar

- 1 Mesela; temel anlamıyla ele alınabilecek “ağır” kavramı, birçok dilde “zor, çetin” kavram alanına sahip bir kelimeyle karşılanmaktadır. Böyle bir durum, aynı zamanda dillerdeki bazı yapıların evrensel özellikler gösterebileceğini kanıtlayabilir. Dolayısıyla kültür dil bilim, aynı zamanda kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası pragmatikten de faydalanmaktadır (Sharifian 1).
- 2 Ağca, bu şekilde birçok formun oluştuğuna dikkat çekmiştir, daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ağca, 2007.
- 3 Bu kelimenin okunuşunu *kudı* şeklinde kabul edenler de vardır. Etimolojik izah dışında “QWDY” şeklindeki yazılışı itibariyle hangisinin kabul edileceğini tespit etmek güçtür.
- 4 Son yıllarda bu konu hakkında çıkan bazı çalışmalar hayli dikkat çekicidir. Fakat oksimoronların sadece yapısal özelliklerine göre değerlendirilmesi, çıkarımların hatalı sonuçlanmasına neden olabilmektedir. Mesela son dönemde yapılan çalışmalarda ele alınan *anyıg edgü ol* ifadesindeki *anyıg-edgü* oksimoron değil, aksine *anyıg* ifadesi gramerleşme sonucu miktar niteleyicisine dönüşmüş bir gramer şeklidir. Doğal olarak *anyıg* ifadesi *edgünün* zıttı değil niteleyicisidir. Bu açıdan bir oksimoron özelliği göstermez.
- 5 Bu fillerin yazıtlarda yer alan çeşitli toplumsal statü sahiplerine göre değişkenlik kazandığını belirtmek gerekir. Yani farklı toplumsal statü sahiplerine göre farklı filler kullanılmıştır.
- 6 Thomsen ve Clauson gibi birçok kişi bu anlam üzerinde hem fikirdir.

Kaynaklar

- Ağca, Ferruh. “Eski Türkçede -A/-I/-(y)U Ünlü Zarf Fiil Eklerinin Farklı Bir İşlevi Üzerine.” *H.Ü. Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, no. 13, 2006, ss. 3-37.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. TDK Yayınları, 1998.
- Arat, Reşit Rahmeti. “Eski Türk Hukuk Vesikaları.” *JSFOu*, no. 65, 1964, ss. 11-77 (= *Türk Kültürü Araştırmaları*. I-1. ss. 5-53, 1964.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*. TTK Yayınları, 1991.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. Kabalcı Yayınları, 2008.
- Arık, Durmuş. “Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği.” *Dini Araştırmalar*, no. 13, 2010, ss. 1-20.
- Bang Willi ve Annemarie von GABAIN. *Türkische Turfan-Texte I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches*. Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1929.
- Barat, Kahar. *The Uygur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim XUANZANG Ninth and Tenth Chapters*. Indiana University Research Institute for Inner Asia Studies Bloomington, 2000.
- Caferoğlu, Ahmet. “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstihlaları”. *Türkiyat Mecmuası*, no. 4, 1934, ss. 1-44.
- Clauson, Sir Gerhard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford University Press, 1972.
- Çabuk, Arzu Çiftioğlu. “Türkçedeki Örtmece Sözcüklerin Oluşum Yolları.” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 4/5, 2015, ss. 136-160.
- Demirci, Kerim. “Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine.” *Milli Folklor*, no. 77, 2008, ss. 21-34.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Ölüm.” 08 Haziran 2020, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/olum-11898yy.htm>.
- Flayih, Reja’a M. “A Linguistic Study of Oxymoron.” *Journal of Kerbala University*, no. 7/3, 2009, pp. 30-40.
- Howard, Philip. *The State of the Language*. Oxford University Press, 1985.
- Kara, George, and Peter Zieme. *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Akadémi Kiadó, 1978.
- Kozan, Olena. *Kültürdil bilim, Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Gazi Kitabevi, 1980.
- Lakoff, George, and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago UP, 1980.
- Mori, Masao. *A Study On Uygur Documents Of Loans For Consumption*. The Toyo Bunko, 1961.

- Morner, Kathleen, and Ralph Rausch. *From Absurd to Zeitgeist: The Compact Guide to Literary Terms*. NTC Publishing Group, 1997.
- Özyıldırım, Işıl. “Türkçe’de Örtmece Sözcükler Üzerine bir Araştırma.” *Dil Dergisi*, Aralık, 1996, ss. 15-21.
- Raschmann, Simone-Christiane. “Zweihundert kuanpu für ein Kalb. Der Nachlass R. R. Arat in Istanbul.” *Opuscula György Hazai Dicata Beiträge zum Deutsch-Ungarischen Workshop aus Anlass des 80. Geburtstages von György Hazai*. Klaus Schwarz Verlag, 2015, ss. 210-223.
- Röhrborn, Klaus. *Eine uigurische Totenmesse. Berliner Turfantexte II. Berliner Turfantexte V*. Akademie Verlag, 1971.
- Sadıkov, Kasımcı. “Eski Türk Sivil Belgelerinde Resmî ve Edebî Üslubun Senkretizmi Meselesi.” *JOTS*, no. 3/1, 2019, ss. 83-90.
- Sağol Yüksekaya, Gülден. “Türklerde Ölümün Algılanışı ‘Ölmek’ Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle.” *Uçmağa Varmak Kitabı*, ed. Emine G. Naskali, ve Gülден S. Yüksekaya. Kitabevi Yayınları, 2009, ss. 3-40.
- Sevim, Simge. *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig ve Daşakarmapathâvadânamâlâda İkilimler*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019.
- Sharifian Farzad. *Advances in Cultural Linguistics*. Springer, 2017.
- Şen, Serkan. *Eski Uyğur Türkçesinde İkilimler*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2006.
- Tekin, Talat. *Orhun Türkçesi Grameri*. Simurg Yayınları, 2003.
- Tuna, Osman Nedim. “Köktürk Yazıtlarında ‘Ölüm’ Kavramı ile İlgili Kelimeler ve ‘kergek bol-‘ Deyiminin İzahı.” *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960, ss. 131-148.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dil bilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual, 2002.
- Wilkens, Jens. *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daşakarmapathâvadânamâlâ. Berliner Turfantexte XXXVII*. Brepols, 2000.
- Yamada, Nobuo. *Sammlung Uigurischer Kontrakte* [Haz. Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umemura, Takao Moriyasu]. C. 2. Osaka University Press, 1993.
- Zieme, Peter. *Manichäisch-türkische Texte, Übersetzung, Anmerkungen. Berliner Turfantexte V*. Akademie Verlag, 1975.
- Zieme, Peter. *Vimalakirtinirdesasutra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschrift-fragmenten von Berlin und Kyoto Mit einem Appendix von Jorinde Ebert. Ein Vimalakirti-Bildfragment aus Turfan. Berliner Turfantexte XX*. Brepols, 2000.

A Sample of Cultural Conceptualisation: On the Form of *örü kodı bol-* in the Old Uigur Civil Texts *

Kenan Azılı**

Abstract

Old Uyghur civil texts, unlike other Old Turkish texts, were not created through religious translation, but were written in a way to show the social activities of the people involved in active life. In this sense, the texts have cultural codes at very different levels. The statement of *örü kodı bol-* in these texts has not been fully resolved, although various interpretation proposals have been made in studies conducted so far. In addition to the linguistically comparative and diachronic examination of the statement, reconsidering it in terms of cultural conceptualization within the relationship between language and culture has become necessary.

In the study, firstly the form of *örü kodı* that constitutes the statement will be examined for the linguistic evaluation of the statement in question. Then, the final form of the form formed with the auxiliary verb will be witnessed in the texts and the pragmatic order of the syntactic sequence will be taken into consideration and its equivalence with the other forms will be established. At this stage, the established equivalences will be evaluated according to the cultural conceptualization of cultural linguistics, and their cultural codes will be analyzed. The most important aim of the study is to show that some linguistic forms cannot be solved only by linguistic explanation, but with the help of different disciplines such as cultural linguistics with a language-culture relationship.

Keywords

Old Uyghur civil texts, *örü kodı bol-*, death, cultural linguistics, cultural conceptualization.

* Date of Arrival: 04 February 2021 – Date of Acceptance: 04 May 2021

You can refer to this article as follows:

Azılı, Kenan. "Kültürel Kavramsallaştırma Örneği: Eski Uygur Sivil Metinlerindeki Örü Kodı Bol- Yapısı Üzerine." *bilig*, no. 102, 2022, ss. 53-72.

** Assoc. Dr., Bayburt University Rectorate – Bayburt/Turkey

ORCID: 0000-0002-9055-3842

kenanazili@hotmail.com

Образец культурной концептуализации: о форме *örü kodı bol-* в древнеуйгурских гражданских текстах*

Кенан Азылы**

Аннотация

Староуйгурские гражданские тексты, в отличие от других древнетюркских текстов, не были созданы посредством религиозного перевода, а были написаны таким образом, чтобы показать социальную деятельность людей, вовлеченных в активную жизнь. В этом смысле тексты имеют культурные коды на самых разных уровнях. Утверждение *örü kodı bol-* в этих текстах не было полностью расшифровано, хотя в исследованиях, проведенных до настоящего времени, были сделаны различные предложения по его интерпретации. В дополнение к сравнительно-диахроническому рассмотрению высказывания с лингвистической точки зрения возникла необходимость пересмотреть его с точки зрения культурной концептуализации в рамках отношений между языком и культурой. В данном исследовании, во-первых, форма *örü kodı*, составляющая высказывание, будет рассмотрена для лингвистической оценки рассматриваемого высказывания. Тогда конечная версия формы, образованной вспомогательным глаголом, будет засвидетельствована в текстах, и будет принят во внимание прагматический порядок синтаксической последовательности, и будет установлена ее эквивалентность с другими формами. На этом этапе установленные эквивалентности будут оцениваться в соответствии с культурологической концептуализацией лингвокультурологии и анализироваться их культурные коды. Важнейшая цель исследования — показать, что некоторые языковые формы не могут быть решены только с помощью лингвистического объяснения, но с помощью различных дисциплин, таких как культурная лингвистика, в контексте языка и культуры.

Ключевые слова

Древнеуйгурские гражданские тексты, *örü kodı bol-*, смерть, культурная лингвистика, культурная концептуализация.

* Поступило в редакцию: 04 февраля 2021 г. – Принято в номер: 04 мая 2021 г.

Ссылка на статью:

Azılı, Kenan. “Kültürel Kavramsallaştırma Örneği: Eski Uygur Sivil Metinlerindeki Örü Kodı Bol- Yapısı Üzerine.” *bilig*, no. 102, 2022, ss. 53-72.

** Доц., д-р, ректорат Байбуртского университета – Байбурт / Турция

ORCID: 0000-0002-9055-3842

kenanazili@hotmail.com